

MUSEUM MAGAZINE 74 SPEELKLOK

VOGEL-
KOOI

Gezinstentoonstelling

BEESTEN-
BOEL

en verder...
DIEREN IN DE
COLLECTIE

MET KINDER-
PUZZELPAGINA

BEESTENBOEL

APEN IN HET MUSEUM

MYSTERIE VAN HET DROOGBOEKET

INHOUD

3 VOORWOORD	12 MUSEUMVRIEND RROOK
4 OUD NIEUWSCH	13 EEN NADERE KENNISMAKING MET...
4 FACTS & FIGURES	14 MYSTERIE VAN HET DROOGBOEKET
5 HET PAARD EN DE ORGELMAN	15 HET VERBORGEN DIER IN DE COLLECTIE
6 KINDERPUZZELPAGINA	16 COLOFON & AGENDA
8 GEZINSTENTONSTELLING BEESTENBOEL	
10 APEN IN HET MUSEUM	

Klaas Dirk Bruintjes
met zijn hond Bruno

In Museum Speelklok staat vanaf eind april alles –waaronder ook dit Museum Magazine - in het teken van dieren. Immers, dieren geven veel plezier. In onze collectie zijn tal van automatisch spelende muziekinstrumenten verbonden met dieren.

VOORWOORD

En dan bedoel ik niet alleen het wereldberoemde konijn. Nee, er is veel meer en dat is nu allemaal te zien en te horen in de vrolijke gezinstentoonstelling Beestenboel.

Al maanden zijn de medewerkers van Museum Speelklok bezig met de voorbereiding van deze tentoonstelling. De hele collectie van het museum is doorgelicht op dierenvoorstellingen, dierenliedjes en verwijzingen naar dieren. Dan blijkt maar weer dat dierenliefde een thema is van alle tijden.

Wij hopen dat u net zo veel plezier beleeft aan deze tentoonstelling als wij hadden bij de voorbereiding. Aaibaar en toegankelijk voor alle leeftijden, dat is het thema van deze tentoonstelling.

WEBSITE

Erg trots zijn we op onze nieuwe website die vanaf april in de lucht is. Heel overzichtelijk en uitnodigend is ons eigen oordeel. Dat moet ook, want wij hopen dat veel potentiële bezoekers

over de drempel worden getrokken door onze aantrekkelijke website. Hier kunt u vooraf aan een bezoek nog beter de sfeer proeven die in het museum te vinden is; vrolijk, muzikaal en veel collectie! Ook is er mooi beeldmateriaal en meer informatie te vinden over het organiseren van een feest of partij in onze prachtige Buurkerk.

oud en nieuw

Vanaf 2013 zijn er in Museum Speelklok ingrijpende wijzigingen doorgevoerd met de herinrichting van een groot aantal zalen. Het is nu echt mogelijk om te zien hoe automatisch spelende muziekinstrumenten eigenlijk werken. Wat gebleven is, is onze levendige rondleiding. Al bijna zestig jaar unieke traditie! Bezoekers maken feestelijk en onderhoudend kennis met de collectie.

Komt dat zien!

Klaas Dirk Bruintjes
Directeur a.i.

OUD NIEUWSCH

In de vaste rubriek *Oud Nieuwsch* gaan we op zoek naar leuke, interessante en grappige wetenswaardigheden afkomstig uit gedigitaliseerde historische kranten- en dagbladen en boeken uit diverse archieven. Met ditmaal dierenperikelen!

tekst Marieke Lefeber
beeld Noord-Brabander van 5-12-1840

Orgelmannen namen vaak apen mee tijdens het orgeldraaien of lieten de orgelkar trekken door een paard. Maar er waren ook orgeldraaiers die zich lieten bijstaan door een hond. Dit blijkt uit verscheidene 19^e-eeuwse krantenadvertenties.

In *De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad* van 15-11-1894 staat een wonderlijke geschiedenis over een blinde Londenorgeldraaier. Zijn hond leidde hem altijd door de straten van Londen. Door orgel te draaien, verdiende de man zijn geld. Op een avond deden de twee een dutje op een afgelegen plekje met hun orgel naast zich. Toen ze weer wakker werden, bleek het orgel gestolen. De orgeldraaier was wanhopig, want zijn inkomstenbron was weg. Dit leek gelukkig mee te vallen, want zijn hond begeleidde hem nog steeds door Londen en zijn vroegere publiek schoof hem regelmatig nog wat toe. Weken later hoorden de man en zijn hond in de buurt een orgel spelen. Hoewel de orgeldraaier er niet in geloofde, was de hond ervan overtuigd dat dit hun gestolen orgel

Man met buikorgel, aap en hond - 1913

was. Hij rende erop af, vloog de dief naar de keel en trok hem weg bij het orgel. De orgeldraaier kon zijn orgel gelukkig weer meenemen.

Dit verhaal ging over een blinde orgelman met een hond, waarbij het dier eigenlijk een blindengeleidehond avant la lettre was. Voor de hond uit het volgende artikel zal dit ook hebben gegolden. Dit verhaal, uit de *Noord-Brabander* van 5-12-1840 is duidelijk wat minder goed afgelopen:

— In de Maas voor de stad Luik is het lijk van een blindeman, met zijn hond nog aan het koord, opgehaald; de arme slumpert had zich krampachtig aan het draaiorgel vastgeklemd, waarmee hij zich 't levensonderhoud verschaft had, en dat hem nu ten fgronde rigtte. Men vermoedt, dat hij bij 't laatste stormwээр in de rivier is geslagen

WIST JE DAT... apen - maar ook andere dieren - vaak het thema zijn van automaten? Vaak beschikken deze dieren over menselijke vaardigheden, bijvoorbeeld het bespelen van muziekinstrumenten, zoals het zelfspelende instrument waar een aapje trommels bespeelt!

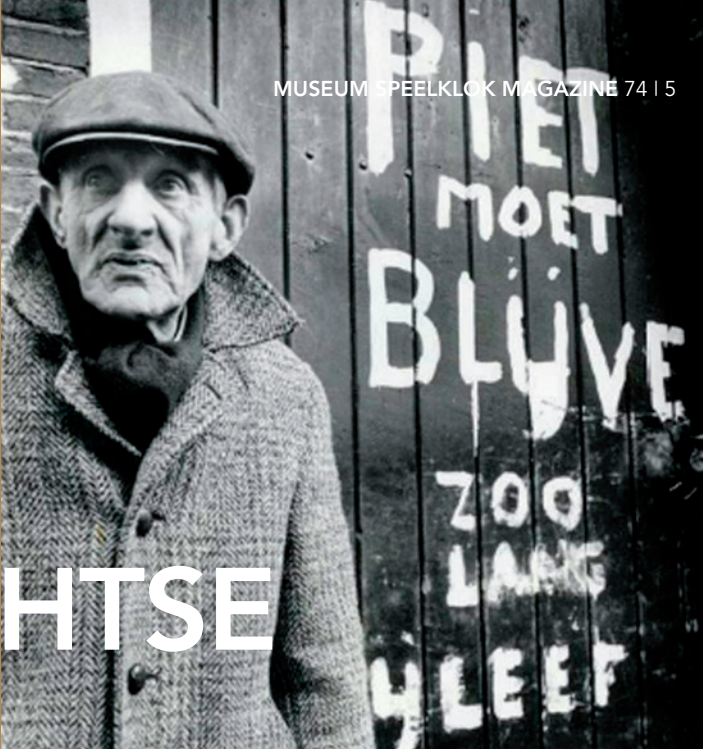
Serinettes (kleine orgeltjes) werden vroeger gebruikt om vogels **EEN LIEDJE TE LEREN FLUITEN**. Door het liedje telkens weer aan de vogel te laten horen moest hij de melodie leren! Op deze manier heeft Alberic, één van de restauratoren van Museum Speelklok, zijn valkparkietje een tune van 'Laurel en Hardy' leren zingen!

tekst Marieke Lefeber
bron Kreule, J., Stadsleven van toen, Piet moet blijve, zoo lang hij leef, AD Utrechts Nieuwsblad ed. Utrecht Zuid, p. 52.
beeld Het Utrechts Archief

HET PAARD EN DE UTRECHTSE ORGELMAN

Het paard speelde een essentiële rol bij het vervoer van orgels in het verleden. Daarom is deze grote mensenvriend een belangrijk onderdeel van de tentoonstelling **Beestenboel**. Een ontroerend verhaal over het Utrechtse paard Toetie en haar baas ‘Ouwe Piet’ leest u hieronder.

Orgeldraaiers hadden vaak een paard om de kar met het draaiorgel erop te trekken. Dit was ook het geval bij de Utrechtse orgeldraaier Piet van Mourik (1907-1988) uit Wijk C in Utrecht. Zijn eerste paard heette Silvia. In 1976 ging Silvia ‘met pensioen’. Ze werd opgenomen in De Paardenkamp in Soest. Orgeldraaier ‘Ouwe Piet’ kreeg een nieuw paard, genaamd Toetie. Onder het huis van Ouwe Piet,

Piet van Mourik bij zijn staldeur

midden in de stad, was een stal waar Toetie vertoefde. Ouwe Piet en Toetie waren onafscheidelijk. Soms overnachtte de orgeldraaier zelfs bij zijn paard in de stal.

Toen Ouwe Piet blind werd, moest hij stoppen met orgeldraaien. Toch hield hij paard Toetie. De gemeente wilde eigenlijk dat Ouwe Piet met Toetie zou verhuizen naar een boerderijtje buiten de stad, omdat zijn huis met stal in een slechte toestand verkeerde. Ouwe Piet verzette zich hiertegen en kreeg bijval van buurtbewoners. Hij kwam met de gemeente overeen dat hij tot zijn dood in zijn huis mocht blijven.

In 1988 werd Toetie ziek en ging naar de universiteitskliniek voor dieren op de Uithof. Vlak daarna werd Piet van Mourik opgenomen in het ziekenhuis waar hij twee operaties moest ondergaan. Toetie kon niet meer terugkeren naar huis en werd naar het slachthuis gebracht. Ouwe Piet heeft dit nooit geweten; hij overleed rond deze tijd zelf ook.

WIST JE DAT... sommige vogels in de collectie ooit echt hebben rondgevlogen?

De koekoek, het vogeltje dat bekend is van **DE KOEKOEKSKLOK**, legt haar eieren in het nest van een andere vogel. Vaak komt het koekoeksjong als eerste uit en duwt vervolgens de andere eieren (die van de vogel zelf) uit het nest. Zo zorgt het koekoeksjong ervoor dat hij alle aandacht en voedsel krijgt.

In het museum zijn **4 KONIJNTJES** in kolen verstopt!

FACTS & FIGURES OVER DE TENTOONSTELLING BEESTENBOEL

In Museum Speelklok hebben we wel **MEER DAN 100 OBJECTEN** waarin dieren een rol spelen. Denk hierbij aan dieren afgebeeld op de collectie, dierlijk materiaal gebruikt in de collectie, maar ook aan liedjes over de dieren op o.a. de orgelboeken.

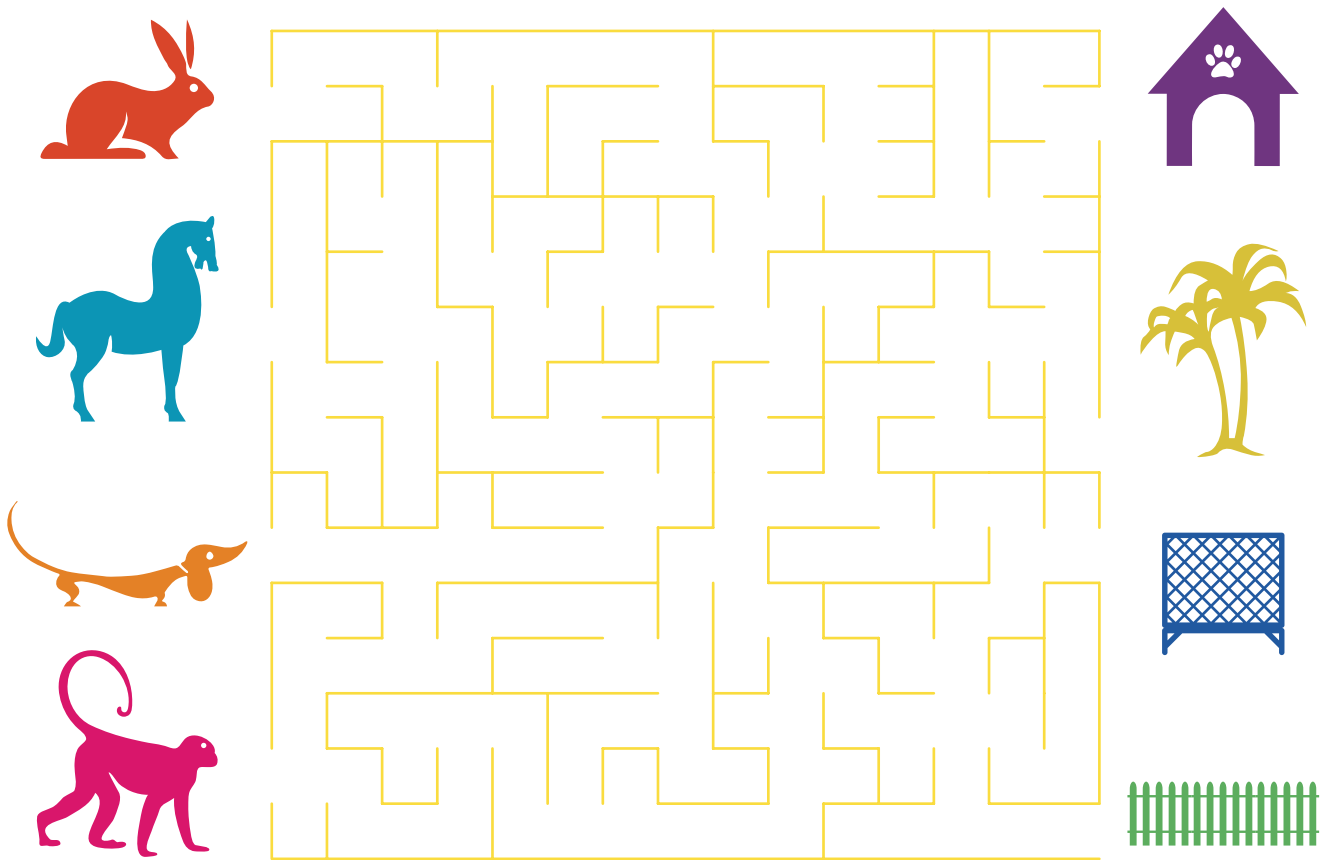

WIST JE DAT... aapjes in de collectie een bewegende bek en soms bewegende oogleden hebben die met geitenleer of darmen zijn bekleed?

Vroeger werden er ook zelfspelende instrumenten gebouwd die fungeerden als **GOKMACHINES**. Zoals de collectiestukken ‘Race Horse piano’ en de ‘Kalliope Panorama platenspeeldoos’ van Museum Speelklok. Bij deze objecten zie je achter een glasplaat paarden ‘rennen’ over een racebaan, hier kon men op gokken!

BRENG DE DIEREN
NAAR HUN HUISJES

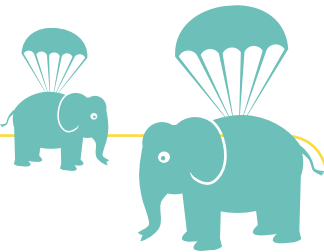
WIST JE DAT...

... DE ÉÉNDAGSVLIEG eigenlijk langer dan een dag leeft? Wanneer de vlieg nog een larf is, kan hij nog wel een heel jaar leven. Maar wanneer de vlieg dan volwassen is geworden leeft hij inderdaad nog maar één dag.

... een KIP MET BRUINE OORLELLEN, bruine eieren legt? Een kip met witte oorlellen legt WITTE EIEREN (ja, een kip heeft echt oorlellen!).

... EEN OLIFANT niet in staat is om te springen? Als hij dat wel zou kunnen, zou hij door zijn gewicht, bij het neerkomen botten breken.

... EEN SLAK drie jaar achter elkaar kan slapen zonder te eten? Een slak houdt een soort WINTERSLAAP om zich te beschermen tegen uitdroging. Hij trekt zich dan helemaal terug in zijn slakkenhuis en beschermt zich zo tegen de kou.

ZOEK DE 5 VERSCHILLEN

Melodikon • Kurt Claus •
Chemnitz, Duitsland • 1972

VROLIJKE GEZINSTENTONSTELLING BEESTENBOEL IN MUSEUM SPEELKLOK

Vanaf 30 april tot 1 november 2015 is het een muzikale beestenboel in Museum Speelklok!
In de vrolijke nieuwe gezinstentoonstelling Beestenboel spelen dieren namelijk de hoofdrol.

tekst Ebelin Boswinkel fotografie A10 Design

Dansende en musicerende poes met kittens •
prent met automaten en cilinderspelwerk • Duitsland/Zwitserland • ca. 1895 •
bruikleen Bert Degenaar

Trommelend konijn •
Duracell • Taipei, Taiwan •
ca. 1980

'Flötenuhr Die Wildddiebe' • uurwerk met orgel en automaten van een staande klok • Mathias Albert • St. Maergen, Zwarte Woud, Duitsland (schildering) • ca. 1850

Dieren – of plaatjes van dieren – hebben een enorme aantrekkingskracht op jong en oud en wekken vaak positieve emoties op. Al eeuwenlang. In de collectie zelfspelende muziekinstrumenten van Museum Speelklok zijn veel dieren terug te vinden. Soms goed zichtbaar maar vaak ook verstopt. Denk aan de schattige automaat van het Konijn in de kool, het aapje op de schouder van de orgelman of een afbeelding van poesjes op een speeldoos. En, ze maken allemaal muziek!

In de tentoonstelling worden zes dieren in het zonnetje gezet: apen, paarden, konijnen, vogels, honden en poezen. Elk dier speelt een andere rol: zo wil het vogeltje in z'n kooitje je vermaken, drijft het aapje met de baby spot met je moeder, willen de paardjes dat je op ze wedt en vertelt de koekoek je hoe laat het is. Daarnaast worden er natuurlijk vele klinkende verhalen verteld over de dieren die een rol spelen in de collectie zelfspelende muziekinstrumenten van Museum Speelklok. En, niet te vergeten speelt een groot aantal instrumenten liedjes over dieren. Voor kinderen is er een beestachtig puzzelblad dat de allerkleinsten aan de hand neemt door de tentoonstelling.

OVERAL DIEREN

Het dierenthema is doorgevoerd in het hele museum. Naast de tentoonstelling Beestenboel krijgt ook de kinderrondleiding op de woensdagen en in de weekenden een dierenthema. Er zullen

dierenliedjes te horen zijn en de diergerelateerde objecten krijgen extra aandacht. Elk collectiestuk waarop een dier te zien (of te horen) is, wordt op een herkenbare manier gemarkeerd. Iedereen kan na het bezoek aan de tentoonstelling dus ook in de rest van het museum op zoek naar nog veel meer dieren.

Dieren komen op heel veel verschillende manieren voor in de collectie van het museum. Ze zijn vaak te zien op collectiestukken als afbeelding of als ornament. Zo heeft het museum instrumenten met adelaarsklauwen, speelklokken met daarop paarden met ruiters en speeldozen met afbeeldingen van de meest uiteenlopende dieren.

Maar, Museum Speelklok heeft ook 'gemechaniseerde' opgezette dieren in de collectie, zoals de automaten van vogels in de prachtige kooitjes. Of wat te denken van instrumenten in de vorm van dieren, zoals de konijnen in de kool of een knijpkat. In veel instrumenten is ook op andere manieren dierlijk materiaal verwerkt. Zoals bijvoorbeeld de paardenharensnaren van de Violina, het leer van de balgen in orgels of been voor wijzers of inlegwerk. Maar ook levende dieren hebben een band met zelfspelende muziek. Denk aan de aapjes van de orgelman van toen, het paard of een hond die de kar van het orgel trekt en vogeltjes die leren zingen met een serinette.

APEN IN HET MUSEUM

tekst Marieke Lefeber
fotografie A10 Design

"Daar de aap leelijk en boosaardig is, lachwekkende bewegingen maakt, sterk op den mensch gelijk en diens handelingen gaarne nabootst (naäapt), komt hij veel in vergelijkingen, spreekw. zegswijzen en spreekwoorden voor."

Deze zinsnede werd gepubliceerd onder het lemma 'aap' in het Woordenboek der Nederlandsche Taal in 1866. Het geeft aan dat men niet al te positief dacht over apen en dat ze veel voorkwamen in spreekwoorden en gezegden om mensen voor schut, of beter gezegd 'voor aap' te zetten. In de 17e eeuw werden zogenaamde 'singeries' gemaakt, satirische schilderijen waarop apen, gekleed als mensen, 'apestreken' uithaalden. In de jaren 1750 vervaardigden Johann Joachim Kaendler en Peter Reinecke een apenorkest van porselein, bestaande uit 21 apen en een muziekstandaard. En bij velen zullen de zogenaamde bimboboxen, zoals ze regelmatig in warenhuizen stonden, nog wel bekend zijn. In deze kasten waren bewegende apenpoppen met muziekinstrumenten te zien en tegelijkertijd klonk muziek. Ook de collectie van Museum

Trommelende aap • Jean Phalibois •
Parijs, Frankrijk • ca. 1890

Apenmoeder met babyaap • toe te schrijven
aan Phalibois • Parijs, Frankrijk • ca. 1880

Musicerende en jonglerende apen •
Jean Phalibois • Parijs, Frankrijk • ca. 1880

Speelklok heeft op verschillende manieren te maken met apen met menselijke eigenschappen.

{ DE AAP EN DE DRAAIORGELMAN

Zeker al in de 19e eeuw namen orgeldraaiers apen mee de straat op. Ze leerden ze van alles, zoals dansen op de draaiorgelklanken of geld ophalen bij het publiek, en kleeadden ze aan in een klein uniform. Meestal waren dit witschouderkapucijnnapen, omdat deze relatief intelligent zijn. In Amerika wordt deze soort vandaag de dag nog steeds wel 'organ-grinder's monkey' genoemd. De orgelman nam een aap mee als hulpje en voor het komische effect. Maar dat de orgelaap ook de gek kon aansteken met mensen blijkt uit een verhaal uit 1843 dat wordt verteld in de

tentoonstelling Beestenboel. Hierin wordt een jongen met een orgel aanzet om zijn aapje te laten dansen voor het huis van een rijke dame. De jongen moet de naam van deze dame zingen als was het de naam van het dansende aapje. De dame wordt hier furieus over.

{ APENAUTOMATEN MET SPEELWERK

In de collectie van het museum zijn verscheidene automaten in de vorm van één of meerdere apen. Deze apen werden onder andere van papier-maché gemaakt en ze hadden kleren aan. Ze konden bewegen en deden dan menselijke dingen, zoals viool spelen, trommelen, jongleren of het voeden van een baby. Deze automaten zijn te zien in de tentoonstelling Beestenboel in Museum Speelklok.

MUSEUMVRIEND RROOK MAAKT MUZIEK VAN COMMUNICATIE

Onze geschiedenis met Museum Speelklok begon toen we op een Culturele Zondag in 2007 in de Buurkerk stonden, en daar de bands Solo en Dez Mona respectievelijk Nick Drake en Nina Simone zagen coveren.

Toen werd al duidelijk dat we op een plek stonden waar het heden en verleden van muziek maken bij elkaar komt. In een prachtig gebouw, op een voor ons verborgen plek in het centrum van Utrecht.

Toen waren we gewoon nog collega's, met een gedeelde passie voor muziek en om culturele en non-profit organisaties meer te laten halen uit hun communicatie. Zoveel jaar later zijn we samen een onderneming zijn gestart, waar we deze passie optimaal inzetten om mét het museum het maximale uit communicatie te halen.

De markt is niet makkelijk, dus is het extra belangrijk om jezelf als museum goed te profileren. Dat doen we nu al een aantal jaar voor Museum Speelklok, door allerlei uitingen te ontwikkelen; van het Museum Magazine tot en met de koekjes in het Museumcafé!

Als je het zo bekijkt, proberen wij muziek te brengen in de manier waarop het museum zich naar buiten toont. Dan komen we eigenlijk gewoon weer uit bij waar het bijna acht jaar geleden allemaal begon.

Roy Verhaag en Richard Postmus
RROOK strategie & ontwerp

In de rubriek Een nadere kennismaking met... staat elk Museum Magazine een interview met een medewerker van Museum Speelklok.

EEN NADERE KENNISMAKING MET... STAN VAN ZADELHOF

Een open blik, vriendelijke lach, bruisend van de energie èn (“...zal ik het dan maar meteen zelf zeggen?”) een rap tempo! Dat typeert de museumgang van Stan van Zadelhof, sinds maart 2014 Hoofd Bedrijfsvoering in Museum Speelklok. Inmiddels is deze wervelwind hier niet meer weg te denken.

tekst Joline Stoffel
fotografie Fred Ernst

Stan, hoe ben je hier verzeild geraakt?
Heel gewoon, via een vacature die ik zag. Ik was zes jaar werkzaam bij de Stadsschouwburg, toe aan een nieuwe uitdaging en ik wilde graag de stap zetten naar een aansturende MT-functie. Bovendien kende ik het museum en had ik hier al vaak een uniek gevoel ervaren: elke keer verrassend en leuk, een bijzondere rondleiding en altijd een ander doosje met schatten dat open getrokken wordt.

Nu ben je dus werkzaam als Hoofd Bedrijfsvoering. Die functie kenden we hier zelf ook nog niet! Wat betekent dat nu eigenlijk?
Er zijn denk ik een aantal dingen samengekomen die voorheen over andere functies verspreid waren. Grofweg bestaan mijn taken uit het

NAAM **STAN VAN ZADELHOF**
LEEFTIJD **51 JAAR**
FUNCTIE **HOOFD BEDRIJFSVOERING**

aansturen van de dagelijkse werkzaamheden op de museumvloer, de verhuringen en – voor mij ook heel nieuw – een stuk facilitaire werkzaamheden. Zoals het onderhoud van onze prachtige kerk!

Er komen dus veel aspecten in je werkzaamheden samen. Wat wil je daarbinnen het liefste bereiken?
Het is voor het museum een nieuwe functie, en dus op een bepaalde manier ook een nieuw beleid. Een ultiem doel is dan ook om ons team te versterken zodat we straks allemaal volledig op elkaar zijn ingespeeld. Ik zou het fantastisch vinden dat de één het werk oppakt waar de ander het heeft losgelaten.

Een mooie, collegiale gedachte! Is dat één van je eigenschappen?
Jazeker! Maar ook een hands-on mentaliteit en to-the-point komen. Ik wil altijd het kaf van het koren kunnen scheiden: wat is nu echt een probleem en wat niet? En, als ik het gevonden heb dan wil ik het ook meteen aanpakken!

Aha, daar is het bekende tempo! Een mooie gedrevenheid, die voortkomt uit een positief enthousiasme.

Wat maakt het rennen door dit museum verder eigenlijk uniek en leuk?
Hiervoor werkte ik lang voor de podiumkunsten, waar iedere dag weer om een andere voorstelling draait. De museale sector is gelukkig minder ad hoc. Het is fijn om hier meer in lange termijn projecten te kunnen denken. Verder ben ik me erg bewust van onze historie. Je voelt in alles wat we doen, dat we op een 60-jaar oude traditie staan en ik vind het speciaal om dat zo te ervaren.

Als je niet vanuit de collectie denkt, ben je een lege huls

Zorgt dat ervoor dat je in deze vrolijke tent past?
Wellicht. Ik realiseer me heel goed dat dit uniek is! Daarnaast vind ik onze collectie ook bijzonder. Het maakt ons museum ècht wat het is en bovendien zijn we natuurlijk ongeëvenaard, de grootste openbare, zelfspelende muziekc collectie van de wereld. Als je niet vanuit de collectie denkt, ben je een lege huls en kun je net zo goed in de Jaarbeurs gaan staan. Alles wat we doen is om

onze heerlijke collectie zichtbaar te houden voor het publiek, op elk niveau van onze organisatie.

Speelde muziek altijd al een belangrijke rol voor je?
Muziek hoort bij mij. De taal der muziek is universeel en roept altijd wel een gevoel op. De psychologie daarvan vind ik fascinerend. Waarom komt muziek zo bij je binnen? Is het de techniek van een bepaald stuk, of de historie die je van het stuk kent? Muziek trekt zonder woorden altijd wel een persoonlijk ‘luikje’ open waarachter een emotie of verhaal schuilgaat. Ik kan uren over dat fenomeen filosoferen.

Kun je uit die unieke collectie van het museum een favoriet kiezen, of is dat met zo’n groot muzikaal hart lastig?
Dàt is eigenlijk nog niet zo makkelijk nee! Ik vind denk ik de techniek van instrumenten zoals de Violina het meest interessant. Ik speel viool en het is zo wonderlijk om te zien dat dit instrument mechanisch speelbaar is gemaakt! Maar, qua geluid heb ik dan denk ik toch een voorkeur voor de kleinere speeldozen en klokken. Die klinken zo verfijnd en kunnen je zo verrassen met een bepaalde melodie!

Stilleven met strobloemen en cilinderspeelwerk • J.C. Cuendet • L'Auberson, Zwitserland • ca. 1910

Pendule met cilinderspeelwerk en automaten • toe te schrijven aan Blaise Bontems • Parijs, Frankrijk • ca. 1860

Consolklok met bellenspeelwerk • Neuchâteloise, Zwitserland • ca. 1760

Diverse dierlijke materialen

MYSTERIE VAN HET STILLEVEN MET STROBLOEMEN EN DE KUDDE SCHAPEN

tekst Friedell ten Holt-Derksen
beeld A10 Design

Dit droogboeket met strobloemen en speelwerk in een vergulde lijst is typisch een romantisch object dat rond 1900 de zondagse pronk-kamer of boudoir opsierde.

Het stilleven met droogbloemen speelt via een eenvoudig speelwerk een hymne. De verschijning van dit boeket doet een beetje ouderwets aan. Zelfs bij de tuincentra is de *Helichrysum bracteatum* vandaag de dag bijna niet meer verkrijgbaar. Dit soort muzikale "schilderijen" zijn meestal voorzien van een bolle ruit, maar bij dit stuk is het vervangen door vlakglas.

Tijdens de restauratie van dit nostalgische stuk kwam er een verrassing aan het licht. De plank aan de achterzijde van het schilderij was vervangen door een op hout geschilderd heidelandschap met schapen in de trant

van Mauve. Hoe het schilderstuk van rond 1900 daar gekomen is, blijft een raadsel. Onze buurman Frank Welkenhuysen is de bekende galeriehouder, taxateur en schilderijenexpert bij het programma Tussen Kunst & Kitsch en was zo vriendelijk om een blik op onze vondst te werpen. Ik zag de krantenkoppen al voor me "Museum vindt een verloren gewaand meesterwerk".

Maar nee, een topstuk is het niet, maar het levert wel een leuk verhaal op over een kudde schapen dat verstopt zit achter een strobloemen boeket.

HET VERBORGEN DIER IN DE COLLECTIE VAN MUSEUM SPEELKLOK

tekst Friedell ten Holt-Derksen
beeld A10 Design

Vroeger waren dierlijke materialen nog niet zo omstreden en goed toepasbaar, waardoor er weinig materiaal werd weggegooid.

Zo werd ivoor van olifanten gebruikt voor inlegwerk, knopjes of pianotoetsen en werd haaien- en roggenhuid gebruikt voor horlogekasten. Kolibries en tangara's werden gebruikt in bewegende vogelbomen en vogelkooien, walvis baleinen voor inlegwerk of dames korsetten. Zelfs de uitwerpselen van de lakschildluizen (schellak) werd en wordt nog steeds als politoer gebruikt. Politoe is een oplossing van schellak in alcohol en wordt gebruikt als beschermende afwerklaag op meubels.

KATTENDARM
Verschillende van deze materialen vinden we dan ook in diverse vormen terug in onze museumcollectie. De strijkboog van de Hupfeld Violina is gemaakt van paardenharen, waar nog steeds geen beter materiaal voor gevonden is. De meeste staande klokken hebben gewichten die aan darm-snaren hangen; deze worden vaak kattendarmen genoemd. Je zou kunnen denken dat deze darm van de kat afkomstig is, maar dat is een misverstand. De snaar is gemaakt van schapendarm. Er zijn meerdere theorieën over het ontstaan van de term kattendarm. Onder andere deze uit de tenniswereld. Hier werd dezelfde darmsnaar gebruikt als in de klokkenindustrie. De 16e-eeuwse Brabantse kaatsracketmakers noemden de snaren van de kaats rackets "caetsdarm". Voor ons geen probleem, maar de Engelsen zetten het om naar cat, zo ontstond kattendarm. Een andere theorie is dat de term kattendarm van het Engelse woord catgut komt en dat cat van cattle (vee) is verbasterd naar kat.

KARETSCHILDPAD
Vroeger werd het schild van de karetschildpad als afwerkingslaag op meubels en klokkenkasten gebruikt. De karetschildpad

is ook in onze collectie te vinden. Een aan Jaquet-Droz toe te schrijven orgelklok en een Zwitserse bellenklok met console, zijn beiden bekleed met het schild van deze bijna uitgestorven waterschildpad. Het materiaal was in de 17e en 18e eeuw erg populair, vooral vanwege het feit dat het hoorn gemakkelijk te vervormen is en zodoende goed op de curven van de meubels uit die tijd verlijmd kon worden.

Maar ook inheemse diersoorten, zoals een rund, geit, konijn en een gans werden gebruikt. Het leer van de geit en het rund werd en wordt nog steeds gebruikt voor de balgen van orgels. Daarnaast worden beenderen gebruikt voor inlegwerk, lijm of wijzers en huiden voor het maken van huidenlijm. Maar ook werden er complete huiden gebruikt, zo is het Konijn in de kool met echt konijnenbont beplakt.

Maar de tijden zijn veranderd en nu kijken we vol afschuw als men materialen zoals ivoor, schildpad of zeldzame vogels zou gebruiken op nieuwe producten. Ooit wees ik een Japanse stagiair op onze roemruchte geschiedenis van walvisvangst en wees hem op de scheepjesmechaniek met walvis van de 18e- eeuwse Schultz klok. Door taal- en cultuurverschil beantwoordde hij mij met het gebaar "Hmmm lekker visje"! Een beetje gechoqueerd moest ik lachend even bijkomen. Zo is het heden ten dage ook moeilijk voor te stellen hoe er destijds over dieren gedacht werd. Het feit blijft dat het dier bruikbare materialen leverde en een geliefd onderwerp was en nog altijd is!

Bron: kattendarm Cees de Bondt 'Heeft yemant lust met bal, of met reket te spelen...?': tennis in Nederland 1500-1800., Uitgeverij Verloren, Hilversum, 1993 blz. 44

MUSEUM MAGAZINE SPEELKLOK

NUMMER 74, MEI 2015

COLOFON

Museum Magazine Speelklok is een uitgave van Museum Speelklok en de Stichting Vrienden Museum Speelklok en verschijnt 2 maal per jaar

© Copyright by the publishers.
ISBN 1383-0112

REDACTIE EN BIJDAGEN

Lisette Biere
Ebelin Boswinkel
Friedell ten Holt-Derksen
Marieke Lefebber
Joline Stoffel

REDACTIESECRETARIAAT
Steenweg 6
3511 JP Utrecht
Telefoon: 030 231 27 89
www.museumspeelklok.nl

ONTWERP

Roy Verhaag,
www.rrook.nl

FOTOGRAFIE

Museum Speelklok
A10design
Fred Ernst

DRUK

Drukkerij Libertas

LOSSE NUMMERS

€2,- verkrijgbaar aan de museumbalie. Donateurs krijgen het magazine gratis toegezonden.

DIGITALE NIEUWSBRIEF

Op de hoogte blijven van museumactiviteiten en meer? Meld je aan voor de nieuwsbrief via onze website.

VOLG ONS OOK OP

www.facebook.com
www.twitter.com
www.youtube.com
/MuseumSpeelklok

AGENDA

T/M 1 NOVEMBER

GEZINSTENTOONSTELLING BEESTENBOEL

In de tentoonstelling spelen de muzikale dieren uit de collectie de hoofdrol en kunnen kinderen aan de slag met een beestachtig puzzelblad en een speelmuur.

ELKE WOENSDAG, ZATERDAG EN ZONDAG

KINDERRONDLEIDING MET DIERENDEUNTJES

In het kader van de tentoonstelling Beestenboel krijgen de kinderrondleidingen op woensdagmiddag en in de weekenden een dierentintje.

4 EN 5 JULI Straatorgels van Museum Speelklok spelen langs het parcours van de Tour de France.

16 JULI T/M 4 SEPTEMBER BEESTACHTIGE KNUTSELACTIVITEIT

Kom in de zomervakantie knutselen tijdens een beestachtig leuke knutselactiviteit!

HERFSTVAKANTIE GEZINSVOORSTELLING PETER & DE WOLF

Tijdens de herfstvakantie is het mooie muzikale sprookje Peter & de Wolf te beleven in het museum. De muziek van Prokofjev wordt gespeeld op de grootste dans- en kermisorgels.

ZIE VOOR MEER INFORMATIE EN DE ACTUELE AGENDA WWW.MUSEUMSPEELKLOK.NL